

УДК 94:314.74(=161.2)(430:71)"1945/1952"
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13729>

ІМІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ПОВОЄННОЇ НІМЕЧЧИНИ ДО КАНАДИ (1945–1952 рр.)

Руслан СІРОМСЬКИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра світової історії модерного часу
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: ruslan.siromskyi@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

Стаття присвячена дослідженню однієї з найбільших хвиль української еміграції XX ст. – переселенню українських переміщених осіб (*displaced persons, DPs*) з повоєнної Німеччини до Канади у 1945–1952 рр. У центрі уваги перебувають питання формування статусу переміщених осіб у таборах Німеччини, а також політика міжнародних організацій щодо розв’язання “проблеми біженців”. Для кращого розуміння проблеми розкрито історико-правову сутність термінів “переміщені особи”, “біженці”, “скитальці”. Наголошено на еволюції політики Канади в умовах “холодної війни” стосовно питання репатріації громадян Радянського Союзу з таборів для переміщених осіб. Проаналізовано механізми діяльності канадських імміграційних місій, зокрема Комітету українців Канади (КУК), у таборах *DPs*, участь українських громадських організацій у процесі переселення, а також роль церкви та освітніх інституцій у збереженні національної ідентичності переселенців. Визначено обставини та причини лібералізації канадського імміграційного законодавства, що зумовили прибуття до країни десятків тисяч біженців із-за океану. Окрему увагу приділено критеріям добору переселенців канадською владою, трудовим програмам (зокрема для аграрного сектору та гірничої промисловості), а також труднощам, які виникали під час адаптації українців у новому середовищі. Наведено статистичні дані щодо кількості українських іммігрантів до Канади у різні роки. Відзначено, що переселення переміщених осіб українського походження відбувалося на тлі галасливої антиімміграційної кампанії місцевих комуністичних організацій. Окремо простежено роль української діаспори, зокрема, КУК, у захисті прав українських біженців, сприянні в адаптації на новому місці поселення. У висновках наголошується, що імміграція українських переміщених осіб з повоєнної Німеччини стала якісно новим етапом розвитку української діаспори в Канаді: вона не лише посилила чисельність громади, але й привнесла високий рівень освіченості, політичної активності та культурного потенціалу, що згодом сприяло формуванню впливового українського лобі в канадському суспільстві.

Ключові слова: переміщені особи, біженці, українці, Німеччина, Канада, імміграція, репатріація, Комітет українців Канади.

Упродовж останнього десятиліття Європа переживає міграційну кризу, яка стала наслідком масового напливу біженців на “старий континент” із країн Близького Сходу, Африки, а від лютого 2022 р. – й України. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 17 квітня 2025 р. в Європі перебувало 6,4 млн українських біженців. Найбільше біженців з України після військового російського вторгнення прийняли Німеччина (1,4 млн), Польща (майже 1 млн) та Чехія (401 тис.)¹. За оцінками фахівців, від 2015 р. Європа зіткнулася з найбільшою кризою з часу Другої світової війни, подібною до тієї, яка спіткала континент вісімдесят років тому². Подібне зіставлення актуалізує погляд на повоєнне становище біженців і переміщених осіб, спонукаючи вивчати досвід вирішення подібних проблем. З точки зору українського обивателя, порушена проблема постає особливо актуальною, бо відразу після війни велика кількість скитальців* у Європі, передусім у Німеччині, була українського походження.

Термін “переміщені особи” (*displaced persons, DPs*) спершу застосовували до громадян країн, окупованих нацистами; після того, як більшість з них упродовж 1945–1946 років повернулися на рідну землю, термін вживали лише до тих біженців, які відмовилися повертатися додому – переважно в країни, що опинилися під владою комуністів. У вузькому сенсі, вислів “переміщені особи” переважно застосовували до насильно депортованих, тоді як до осіб, котрі з політичних міркувань покинули батьківщину використовували термін “біженці” (*Refugees*). Проте на практиці цими термінами зазвичай послуговувалися як взаємозамінними синонімами, хоча б тому, що відділити одних від інших насправді дуже непросто. Щойно 28 липня 1951 р. Конференція повноважених представників з питань статусу біженців і апатридів (осіб без громадянства – *P. C.*), скликана відповідно до резолюції

¹ “Кількість українських біженців у Європі продовжує зростати: в яких країнах найбільше”, доступно 22 серпня 2025 року, <https://texty.org.ua/fragments/115135/kilkist-ukrayinskyh-bizhenciv-u-yevropi-prodovzhuye-zrostaty-v-yakih-krayinah-najbilshе/#:~:text=>

² “EU: Migrant Crisis Worst since World War II”, доступно 15 серпня 2025 року, <http://www.voanews.com/a/eu-migrant-crisis-worst-since-world-war-ii/2918256.html>

* Термін “скитальці” типовий для українських діаспорних видань.

Генеральної Асамблеї ООН, ухвалила Конвенцію про статус біженців. Стаття 1 документа визначала біженцями осіб, котрі “через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або з політичних переконань, перебували за межами країни свого громадянства та не могли користуватися захистом цієї країни, або ж не бажали користуватися таким захистом унаслідок таких побоювань”³.

Починаючи з осені 1943 р. долею переміщених осіб клопоталася Адміністрація допомоги і відбудови при Об’єднаних Націях (ЮНРРА; *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*). 12 лютого 1946 р. Генеральна Асамблея ООН передала питання переміщених осіб у відання Економічної і Соціальної Ради, рекомендувавши їй створити задля цього спеціальну організацію. На виконання цієї рекомендації 20 серпня 1948 р. набув чинності Статут Міжнародної організації у справах біженців – ІРО (*International Refugee Organization*), яка функціонувала до 30 вересня 1953 р.⁴

* * *

За оцінками міжнародних організацій кількість переміщених осіб після Другої світової війни становила щонайменше 6 млн. (зустрічаємо і суттєво більші цифри) у спеціально створених таборах Європи (Австрія, Західна Німеччина, Італія). У 1946 р. після репатріації більшої частини переміщених осіб – головно оstarбайтерів і військовополонених – понад 1,2 млн. осіб ще залишалося на території Західної Європи, з яких понад 200 тис. становили українці* (причому більшість проживала у Західній Німеччині)⁵, котрі з політичних мотивів і міркувань безпеки категорично відмовлялися повертатися до СРСР⁶. За підрахунками професора Ореста Субтельного (1941–2016), близько 120 тис. із них були примусово вивезеними нацистами з українських земель оstarбайтерами, а решту становила “міська, освічена інтелігенція”⁷ (професори, журналісти, священники, студенти тощо). Окрему групу склали колишні вояки Дивізії Ваффен СС “Галичина” (*14 Division Grenadiere der Waffen-SS “Galizien”*)* – підрозділу у складі німецьких фронтових формувань СС (“*Schutzstaffel*”). На завершальному етапі війни, відійшовши з лінії фронту, дивізійники неподалік австрійського Граца склали зброю перед британцями. У вересні 1945 р. союзники інтернували бл. 10 тис. бійців до табору Шпіттал в Австрії, а згодом – до Ріміні у Північній Італії⁸.

Невідомий автор оглядової статті про Другу світову війну в календарі-альманасі “Нового шляху” так характеризував ситуацію у таборах *DPs*⁹ (тогочасну стилістику збережено – Р. С.):

“Сьогодні на терені Європи сотні таборів... В цих таборах живуть тисячі українців... Це наші скитальці. Одні були забрані большевиками з рідних земель і виселені на Сибір, другі були забрані до совітської армії, попали в полон і зазнавши совітського “раю” перед тим, не хочуть вертатись домів. Тисячі були забрані німцями на примусові невілничі роботи і визволені американськими, чи канадійськими або бритійськими частинами, не хочуть вертатись домів, знаючи, що їх не жде життя... Вони страждають, мучаться, терплять. Терплять і ці, що доживають свого віку на Сибіру, працюючи на невілничих роботах, терплять ці, що осталися на місці... Таку “благодать” принесла українському народові Друга світова війна”¹⁰.

³ “Text of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees”, *Convention and Protocol Relating to the status of Refugees. With Introductory Note by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*. (Geneva, 2010), 14.

⁴ Yury Boshyk and Boris Balan, *Political Refugees and “Displaced Persons”, 1945–1954: A Selected Bibliography and Guide to Research with Special Reference to the Ukrainians*. (Edmonton: The University of Alberta, 1982), XXXII.

⁵ Приблизність цифри зумовлена тим фактом, що багатьох українців записували як громадян різних держав – Польщі, Румунії, СРСР, або ж, як вихідців Галичини, Буковини, Закарпаття. На відміну, скажімо, від поляків, українці у сприйнятті союзників не визнавалися окремою національною категорією.

⁶ “Історія табору “Мюнхен-Карльсфельд” в 1945–1946 р.”, *Миттенвальд 1946–1951. З нагоди 50 ліття Таборів Українських Біженців в Миттенвальді, Німеччина*, за редакцією Петра Рогатинського, Омеляна Буцацького та ін. (Воррен (Мічиган), 2001), 10.

⁷ Alexander Hanchett Smith, *Exchange of correspondence on changes in Internal Security Act Affecting Displaced Persons: Speech of hon. H. Alexander Smith of New Jersey in the Senate of the United States, March 14, 1951*. (Washington: United States Government Printing Office, 1951), 3.

⁸ “What did Your Parents do in the DP Camps after the War?”, доступно 12 вересня 2016 року, http://www.ukrainianmuseum.org/news_030311subtelny-DPcamps.html

⁹ Дивізія Ваффен СС “Галичина” 19 квітня 1945 р. була перейменована на “1-у Українську Дивізію Української Національної Армії” (далі – 1-а УД УНА), а її бійці склали присягу на вірність Україні.

¹⁰ Вольф-Дітріх Гайке, *Українська дивізія “Галичина”. Історія формування і бойових дій у 1943–45 роках*. (Торонто; Париж; Мюнхен: Накладом Братства кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА, 1970), 208.

⁹ Детальніше про життя українських біженців у таборах для переміщених осіб див.: *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, ed. by Wsevolod W. Isajiw, Yury Boshyk and Roman Senkus. Edmonton: CIUS Press, 1992. 517 pp.

¹⁰ “Друга світова війна”, *Календар-альманах “Нашого шляху” на 1947 р.* (Вінніпег, 1946), 85.

За даними західних союзників, станом на кінець 1946 р. у 493-х таборах *DPs* на території Західної Німеччини проживало бл. 1,1 млн осіб. Кількість українців різнилася залежно від окупаційної зони: в американській зоні окупації проживало 51,9 тис., в британській – 27,9 тис., французькій – 4,6 тис. українців¹¹. За даними національних комітетів на місцях, кількість українців була більшою і загалом у трьох зонах окупації в Західній Німеччині становила понад 121 тис. осіб. (а не 84,6 тис., як подавали західні союзники)¹². Чому існувала така розбіжність? Причина в тому, що згідно з Ялтинськими домовленостями 1945 р. за визначення громадянства брали державну приналежність станом на початок Другої світової війни. Відтак, чимало українців записали як “громадян Польщі” або “бездержавних”. Але і ці статистичні дані не є повними. За підрахунками історика Володимира Маруняка, опертими на цифри ЮНРРА та ІРО, кількість українців була значно більшою.

Таблиця 1.

Кількість українських *DPs* у таборах Західної Німеччини¹³.

Зона окупації/рік	1946	1947	1948	1949	1950
Американська	104,024	85,646	78,504	56,611	39,359
Британська	54,580	44,987	35,108	24,923	12,983
Французька	19,026	9,922	6,130	4,074	2,841
Західна Німеччина загалом	177,630	140,555	119,742	85,608	55,183

Одним із реальних механізмів вирішення проблеми *DPs* (крім репатріації) ЮНРРА та керівництво Австрії, Італії та Західної Німеччини вважали їхнє переселення до третіх країн. Спочатку наприкінці 1947 р. розпочалася трудова еміграція українських біженців до Бельгії, де вони отримували роботу на місцевих шахтах. Громадський діяч, спортсмен і мешканець німецького табору Міттенвальд Омелян Бучацький (1918–1997) згадував:

“Бельгія не так далеко від України, тому що це високоцивілізована країна Західної Європи. Але найважливіше це те, що Бельгія давала можливість емігрантам на працю і постійне місце проживання. Правда також, що мало хто з бажаючих знав, що таке праця в копальнях вугілля...”¹⁴.

Невдовзі імміграційні напрямки зазнали диверсифікації – від Великої Британії до країн Латинської Америки¹⁵. Та чи не найбільшу частку українських біженців прийняли у себе США та Канада, передусім завдяки старанням тамтешніх численних і впливових українських громад¹⁶.

Канадський уряд ліберала Вільяма Маккензі Кінга (1935–1948) спершу тлумачив проблему *DPs* як тимчасову, розв’язання якої мало настати унаслідок репатріації. У цьому питанні канадські чиновники нерідко демонстрували нерозуміння ситуації, зокрема антирепатріаційних заходів у таборах *DPs* низки організацій канадських українців¹⁷. Характерно, що у Меморандумі канадського посла в Радянському Союзі Дани Вілпрісс до заступника Державного секретаря у закордонних справах Нормана Робертсона від 25 травня 1945 р. стосовно реакції на протест Комітету українців Канади (КУК) на репатріацію українських політичних біженців до СРСР, йшлося про доцільність “з’ясувати у керівництва Великої Британії, яку політику воно проводить”¹⁸.

¹¹ Володимир Маруняк, *Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. 1. Роки 1945–1951*. (Мюнхен: Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985), 83–84.

¹² Маруняк, *Українська еміграція в Німеччині і Австрії*, 85.

¹³ Маруняк, *Українська еміграція в Німеччині і Австрії*, 86.

¹⁴ “Бельгія”, *Міттенвальд 1946–1951. Загоди 50 ліття Таборів Українських Біженців в Міттенвальді, Німеччина*, 179.

¹⁵ “What did Your Parents do in the DP Camps after the War?”, доступно 12 вересня 2016 року, http://www.ukrainianmuseum.org/news_030311subtelny-DPcamps.html

¹⁶ Lubomyr Y. Luciuk, “Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada”, *International Migration Review* 2. (1986): 467.

¹⁷ *Heroes of Their Day: The Reminiscences of Bohdan Panchuk*, edited and with an introduction by Lubomyr Y. Luciuk. (Toronto: Ontario Heritage Foundation, 1983), 71.

¹⁸ “Leolyn Dana Wilgress, Canadian Ambassador to the USSR, to N. A. Robertson, Canadian Under Secretary of State for External Affairs, 25 May 1945, on Ukrainian Canadian Committee’s Protest over Repatriation of Ukrainian Political Refugees to the USSR”, *Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question 1938–1951. A Documentary Collection*, compiled by Lubomyr Luciuk and Bogdan Kordan. (Kingston; Vestal: Limestone Press, 1987), 161.

Радянська сторона, посилаючись на ялтинські домовленості, прагнула повернути усіх своїх громадян. Красномовною і неоднозначною можна вважати фразу радянського військового аташе у Великій Британії, котрий із неприхованим сарказмом якось заявив: “На батьківщині вистачить місця всім”¹⁹. Коли ж радянська сторона стала домагатися насильного повернення своїх громадян, ставлення канадського уряду до проблеми змінилося. 19 травня 1945 р. Комітет українців Канади (КУК) вручив урядові В. Маккензі Кінга меморандум, в якому акцентував увагу на масових порушеннях прав людини в Радянському Союзі²⁰. Урядовці переконалися, що “більшість скитальців радше готові вчинити самогубство, ніж повертатися туди, звідки втекли”²¹. У доповідній записці начальнику 2-го Головного управління МДБ СРСР Євгенію Питовранову зазначалося, що станом на 1 березня 1948 р. було заарештовано 9 291 репатріанта, обвинуваченого у співпраці з розвідувальними органами західних країн або визнаного “зрадником Батьківщини”. Ще 19 280 осіб перебували в агентурній розробці²². Аналіз інших документів спецслужб свідчить про те, що за переважною більшістю репатріантів було організовано стеження. Міністр держбезпеки генерал-лейтенант Сергій Савченко пропонував:

“1. Встановити суворий облік і забезпечити активну агентурну розробку всіх осіб, які прибули або перебувають до СРСР як репатріанти... – як поодиночки, так і в складі невеликих груп... – розглядаючи їх як потенційних зв’язкових зарубіжних центрів українських організацій, а також можливих агентів англійської та американської розвідок, підготовлених у шпигунсько-диверсійних школах.

2. Вжити заходів щодо виявлення та агентурної розробки родинних й інших зв’язків керівників та активних учасників українських, польських та інших націоналістичних організацій, що діють в Англії, а також у західних зонах Німеччини й Австрії та підтримують контакти з англійськими й американськими розвідувальними структурами”²³.

У жовтні 1945 р. 35 канадських парламентарів* від чотирьох основних політичних партій скерували петицію В. Маккензі Кінгу із закликом сприяти припиненню примусової репатріації українців до Радянського Союзу²⁴. І справді, невдовзі Канада виступила проти надання вільного доступу до таборів радянським уповноваженим. Рятівною для багатьох українців стала та обставина, що станом на 1 вересня 1939 р. – початок Другої світової війни – значна частина з них не були громадянами СРСР, а відтак не підлягали репатріації²⁵.

Радянська сторона ж була певна, що представники західних країн, через “ідеологічну обробку” або “економічний тиск” перешкоджають поверненню *DPs* до СРСР²⁶. Країнам Заходу, зокрема Канаді, закидали те, що вони користалися “безправним становищем мешканців таборів... з метою насильного вербування і вивезення [людей]” під маскою “забезпечення права на еміграцію [й гарантування] права на отримання громадянства у країнах нового поселення”²⁷.

Насправді ж, серед українських діпістів, часто і від безвиході, спостерігалось прагнення переселитися у країни, де існували українські діаспори, що потенційно могло полегшити адаптацію

¹⁹ Енн Еппломб, *Історія ГУЛАГу*, пер. з англ. 2-вид. (Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2010), 342.

²⁰ Witalij Makar, “Korespondencja rządu kanadyjskiego wobec uchodźców ukraińskich z Polski po II Wojnie Światowej”, *Kultura bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje* 16. (2014): 272.

²¹ “Speech of Anthony Hlynka (Member for Vegreville). Subject: A Review of the Displaced Persons Problem. Delivered in the House of Commons on Monday, May 31, 1948”, *Anthony Hlynka. Member of the Canadian House of Commons 1940–1949*. (Toronto: Kiev Printers Ltd., 1982), 160.

²² Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 16 (Секретаріат ГПУ–КДБ УРСР), оп. 1, спр. 642 (Документи (повідомлення, доповідні, зведення) МДБ УРСР на адресу партійно-державного керівництва УРСР та СРСР про: розшук та арешт агентів іноземних розвідок, зрадників, колаборантів, авторів анонімних листівок; результати боротьби з підпіллям ОУН, бандитизмом; надзвичайні події; роботу пунктів “ПК”; розробку середовища репатріантів, інтелігенції, духівництва, сектантів тощо (а/с “Рейдовики”), 13 березня – 23 березня 1948), арк. 21–22.

²³ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 722 (Різні вказівки МДБ УРСР периферійним органам, 7 січня – 31 грудня 1949), арк. 138.

* Згодом троє парламентарів під впливом комуністичної пропаганди, повіривши що українці масово співпрацювали з нацистами, відкликали свої підписи під петицією.

²⁴ John Kolasky, *The Shattered Illusion: The History of Ukrainian Pro-Communist Organizations in Canada*. (Toronto: PMA Books, 1979), 93.

²⁵ Donna E. Dismukes, *The Forced Repatriation of Soviet Citizens: A Study in Military Obedience*. [Thesis] Submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in National Security Affairs from the Naval Postgraduate School (December, 1996), 82.

²⁶ ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 722, арк. 133.

²⁷ Микола Павленко, “Біженці” та “переміщені особи” в політиці імперіалістичних держав (1945–1949 рр.). (Київ: Наукова думка, 1979), 37.

у новому суспільстві. До таких країн, безумовно, належала Канада, де за даними перепису 1941 р. проживало 305 929 осіб українського походження (2,66 % населення країни)²⁸. За спогадами колишнього в'язня німецького концтабору Бухенвальд, а пізніше табору для *DPs* у Корнберзі Володимира Леника (1922–2005), 80 % поселенців у картотеці ЮНРРА були записані як кандидати на виїзд саме до Канади (до США, наприклад, лише 10 %)²⁹. Радянське ж твердження про, буцімто, насильне вербування мешканців таборів не витримує критики, адже подібні заходи суперечили принципам імміграційної політики Оттави в перші повоєнні роки. Імміграційний контроль тут залишався достатньо жорстким, будучи наслідком особливих заходів періоду Великої депресії та Другої світової війни. На заваді лібералізації режиму імміграції до Канади стояли окремі відверто дискримінаційні стереотипи, що ґрунтувалися на східноєвропейському походженні потенційних мігрантів, котрих нерідко трактували “небажаними особами” і висловлювали сумніви, чи вони стануть “добрими громадянами Канади”³⁰.

Не можна обійти боком й достатньо істеричну антиімміграційну кампанію українських комуністичних організацій, на зразок Товариства українських канадців (з 1948 р. – Товариство об'єднаних українських канадців, ТОУК). Вони домагалися перед федеральним урядом заборони в'їзду українських *DPs* до Канади, мотивуючи це тим, що потенційні іммігранти є “військовими злочинцями” і “нацистськими колаборантами” (“*квіслінгами*”), які прагнуть уникнути покарання в СРСР³¹. І хоч вплив канадських комуністів на суспільну думку в цій північноамериканській країні був незначним, їхня дискредитаційна кампанія не залишилася без уваги. Натомість, КУК ініціював публікацію спеціальних інформаційних матеріалів, проведення масових віч, розмови з чільними канадськими політиками та громадськими діячами, покликаними переконати канадський уряд у доцільності лібералізації імміграційного режиму й переселення українських *DPs* з європейських таборів³². Саму ж імміграцію переміщених осіб до Канади КУК розцінював як “*рятування українських людей*”, котрі покинули свою батьківщину через вагомі політичні мотиви й загрозу їхньому життю³³.

Роль української громади Канади у захисті прав переміщених осіб, зокрема, й обстоювання права на імміграцію, важко переоцінити. У травні 1945 р. канадський уряд санкціонував створення у Вінніпезі (провінція Манітоба) Українського-канадського допомогового фонду (*Ukrainian Canadian Relief Fund*), покликаного займатися наданням моральної і матеріальної допомоги українцям на скитанні (харчі, одяг, ліки)³⁴. Активну діяльність розгорнули українські допомогові комітети, які підпорядковувалися Центральному українському допомоговому бюро (ЦУДБ) у Лондоні під керівництвом ветерана Другої світової війни, педагога і громадського діяча Богдана Панчука (1915–1987). Останній разом із президентом КУК о. Василем Кушнірем (1893–1979) на початку 1946 р. об'їздили всю британську зону окупації Німеччини, вивчаючи ситуацію у таборах для переміщених осіб³⁵. Наприклад, президент КУК спільно з послом до федерального парламенту Канади Антіном Глинкою відвідали один із найбільших таборів для переміщених осіб в Регенсбурзі (бл. 6 тис. *DPs*)³⁶. Однією з перших ініціатив, запропонованих КУК, стала програма возз'єднання українських родин із обох боків океану, чим вдалося скористатися певній кількості біженців.

Активно у сфері допомоги переміщеним особам працювала Українська католицька церква Канади, апелюючи до релігійного обов'язку кожного християнина у “справі спровадження... добрих і корисних для Канади людей”³⁷. Зокрема у пастирському посланні за листопад 1948 р. єпископа-ординарія Західного екзархату Кир Ніла Саварина (1905–1986) йшлося про чималі можливості в розбудові малозаселених просторів Альберти, Британської Колумбії і Юкону³⁸.

²⁸ Володимир Коссар, Шістьдесят років в Канаді, *Календар-альманах “Нашого шляху” на 1951 р.* (Вінніпег, 1950), 127.

²⁹ Володимир Леник, “Гомін України” і наша еміграція в Європі, *Альманах у 10-річчя “Гомону України” (1948–1958)*. (Торонто, 1958), 77.

³⁰ *Edmonton Journal*. January 2, 1946.

³¹ Kolasky, *The Shattered Illusion*, 96.

³² “Хроніка Українців-Канадійців 1946”, *Календар-альманах “Нашого шляху” на 1947 р.* (Вінніпег, 1946), 167.

³³ “Комітет українців Канади”, *Календар-альманах “Нашого шляху” на 1949 р.* (Вінніпег, 1948), 144.

³⁴ *Political Refugees and “Displaced Persons”, 1945–1954*, XV.

³⁵ *Heroes of Their Day: The Reminiscences of Bohdan Panchuk*, 53.

³⁶ о. Богдан Ганушевський, “Над синім Дунаєм”, *Регенсбург. Статті – спогади – документи*. Редакційна колегія: Омелян Кушнір (голова). (Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: НТШ, 1985), 64.

³⁷ Іван Німчук, “З Бремену до Квебеку. Із щоденника, писаного на кораблі ‘Самарія’”, *Українські вісті*. 23 листопада 1948.

³⁸ “Пастирське послання”, *Українські вісті*. 30 листопада 1948.

Звісно, становище українських *DPs* не залишилося непоміченим у канадському політикумі. Найактивнішими захисниками українських біженців виступали парламентарі Антін Глінка (українського походження), Алістер Стюарт та Волтер Такер. Під час дискусії у Сенаті 8 травня 1946 р. сенатор від округу Черчилль (провінція Манітоба) Томас Крерар називав українців “найкращими іммігрантами, котрі прибули до Західної Канади у свій час” та закинув урядові “чому Канада приймає меншу кількість іммігрантів, ніж США, хоча має більшу територію”³⁹. Під час обговорення змін до імміграційного законодавства 29 травня 1946 р. профільний сенатський комітет заслухав аргументи “за” і “проти” дозволу на переселення переміщених осіб двох антагоністичних груп. Першу репрезентували А. Глінка, о. В. Кушнір, Б. Панчук, Дж. Соломон, С. Савчук; другу – очолювану головою Українського робітничого дому Дж. Бойдом (І. Бойчуком) – С. Мацієвич, П. Прокоп, Дж. Кренц, Дж. Навіс (Іван Навізівський)⁴⁰. Саме після цих слухань 19 серпня 1946 р. був опублікований підсумковий парламентський рапорт, який сприяв лібералізації канадського імміграційного режиму для *DPs* з європейських таборів⁴¹.

КУК 23 вересня 1946 р. надіслав спеціальний меморандум прем’єр-міністрові В. Маккензі Кінгу з обґрунтуванням можливості прийняти на розселення у Канаді українських скитальців⁴². Глава уряду протягом тривалого часу відкидав ідею лібералізації імміграційного законодавства, наголошуючи, що переселення до Канади є привілеєм, а не фундаментальним правом. Проте під впливом низки чинників він став допускати можливість пом’якшення імміграційних вимог при одночасному збільшенні квот переселенців. По-перше, спрацював внутрішній та міжнародний тиск стосовно необхідності відреагувати на спричинену біженцями гуманітарну катастрофу в Європі і прийняти на поселення частину скитальців. По-друге, питання імміграції *DPs* після війни неодмінно перетворювалося на предмет гострих передвиборних дискусій, а політичним партіям розходилося здобути підтримку великих етнічних груп, якими власне були україно-канадці⁴³. Скажімо, консерватори системно критикували імміграційну політику лібералів, а після відвідин Західної Європи їхній лідер Джордж Дрю (1894–1973) відзначав надмірну забюрократизованість, малу увагу до потенційних іммігрантів, відсутність скоординованих дій канадських чиновників⁴⁴. По-третє, еволюція поглядів на прийняття переміщених осіб із Європи була зумовлена економічною доцільністю. На початках уряд В. Маккензі Кінга побоювався повоєнного економічного спаду і, як наслідок, зростання безробіття, тому прийняття нових іммігрантів видавалося недоцільним і не на часі⁴⁵. Втім усупереч песимістичним прогнозам, канадська економіка після війни демонструвала швидке зростання, а відтак потребувала нових робочих рук. Зважаючи на це, Канадський національний комітет у справах біженців (*Canadian National Committee for Refugees*) розробив і подав до парламенту пропозиції щодо змін у законодавстві, частина з яких полягала у звільненні *DPs* від імміграційних обмежень і застосування принципу “поглинаючої здатності” (“*absorptive capacity*”)⁴⁶.

Хвиля масового переселення з німецьких таборів за океан розпочалася у серпні 1947 р., сягнувши за рік свого піку (див. таблицю). Згідно з офіційною статистикою, протягом 1948 р. до Канади прибуло 125 414 іммігрантів (найбільше від 1929 р.), з яких українці становили понад 10 тис. осіб (для порівняння, поляків – понад 13 тис.)⁴⁷. Загалом, починаючи з 1946 (одиночні випадки в рамках програми з’єднання родин) і до 1952 р. Канада прийняла у себе понад 200 тис. європейських біженців, більшість яких були вихідцями зі Східної Європи, а саме: 39 тис. поляків, 32 тис. українців, 12 тис. угорців⁴⁸.

³⁹ *Debates of the Senate of the Dominion of Canada. Official Report*. 1946. Second Session – Twentieth Parliament. (Ottawa: Edmond Cloutier Printer to the King’s Most Excellent Majesty, 1946), 201.

⁴⁰ *Debates of the Senate of the Dominion of Canada...*, 1946. Second Session – Twentieth Parliament, 627.

⁴¹ *Ibid*, 632.

⁴² “Хроніка Українців-Канадійців 1946”, *Календар-альманах “Нашого шляху” на 1947 р.* (Винніпег, 1946), 168.

⁴³ Lubomyr Luciuk, *Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory*. (Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2000), 144.

⁴⁴ *Канадійський горожанин*. 17 вересня 1954.

⁴⁵ Harold Troper, “The Canadian Government and DPs, 1945–1948”, *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, 403.

⁴⁶ “Canadian Council for Refugees”, доступно 12 вересня 2016 року, <http://ccrweb.ca/sites/ccrweb.ca/files/static-files/canadarefugeeshistory3.htm>

⁴⁷ *Debates of the Senate of the Dominion of Canada. Official Report*. 1949. Fifth Session – Twentieth Parliament. (Ottawa: King’s Printer and Controller of Stationary, 1949), 132.

⁴⁸ Patrick Stewart, “Postwar Refugee Movements and Canada”, доступно 12 вересня 2016 року, http://www.pier21.ca/wp-content/uploads/files/First_75_Years/research_refugees.pdf

Таблиця 2.

Прибуття українських DPс до Канади, 1946–1955 рр.⁴⁹

Роки*	Кількість осіб	Роки	Кількість осіб
1946–1947	103	1951–1952	7 435
1947–1948	3 386	1952–1953	1 448
1948–1949	10 498	1953–1954	963
1949–1950	5 865	1954–1955	692
1950–1951	3 559	Загалом	33 949

Таким чином, повоєнна імміграція українських переміщених осіб сформувала третю хвилю переселення українців до Канади (перша – з кінця XIX ст. – до Першої світової війни; друга – у міжвоєнний період). Порівняно з першою і другою хвилями, кількість новоприбулих до Канади українців у перше повоєнне десятиліття була меншою, проте вирізнялася тією особливістю, що її репрезентантами були вихідці з різних частин України, а не лише із західноукраїнських земель, як раніше. Утім, галичани, буковинці та закарпатці і в третій хвилі продовжували складати лівову частку усіх українських іммігрантів⁵⁰. Якщо під час попередніх двох хвиль імміграції українці осідали головню у західних (прерійних) провінціях, то після війни – більше у східних: бл. 47 % переселенців поселилися в Онтаріо, понад 20 % – у Квебеку і бл. 30 % в Альберті, Саскачевані й Манітобі (західна частина країни). Така тенденція зумовлювалася зростаючими потребами економіки саме цих регіонів⁵¹.

Попри певну лібералізацію, імміграційна політика Оттави залишалася доволі селективною. Природно, всі країни були зацікавлені у прийнятті у себе на проживання молодих і здорових осіб. За словами представника Міністерства закордонних справ Джона Холмса, Канада обирала біженців немов “велику рогату худобу”⁵², що дало підстави для численних спекуляцій радянській історіографії⁵³. 31 травня 1948 р. депутат Палати громад українського походження А. Глінка виголосив промову на тему “Що зробили демократичні держави в справі розв’язання питання скитальців?”. Він, зокрема, відзначив: “Потрібно полегшити теперішні вимоги щодо здоров’я, котрі були очевидно запроваджені ще для передвоєнного періоду й котрі не беруть під увагу гуманітарної ситуації... У всякім випадку кількість скитальців відкинутих імміграційними комісіями, яка складає від 20 до 56 %, є завеликою”⁵⁴.

Після прибуття до порту Квебек прибулим біженцям видавали кошти на прохарчування у подальшій дорозі, залежно від того, куди вони прямували: до Торонто – 5 дол., Вінніпега – 10 дол., Едмонтону – 15 дол., Ванкувера – 20 дол. Д-р Іван Німчук (1891–1956) згадував (стилістику збережено – Р. С.):

“Поладнавши потрібні формальності, стали виступати на берег спершу подорожні до Злучених Держав Америки (США)... а потім довгі ряди дівчат, що зголосились до домашньої служби в Канаді... Довго-довго тягнулась остання провірка-контроль депістів, тим довша, що відбувалася без порядку: ні за абеткою, ні за числами, а просто так, що хто мав сильніші лікті, той проходив її скоріше... Опинились ми з підручними клунками на суші, у величезному прибережному бльоку-баракі, де після (більше формальної) митної контролю всіх наших багажів, що забрала нам добрих дві години часу, всіли до поїзду, що чекав на нас перед тим баракі”⁵⁵.

У Канаді новоприбулими українцями опікувалися місцеві допомогіві (волонтерські) організації, зусилля яких спрямовувались на безболісну адаптацію в канадському суспільстві. Календар-альманах “Нового шляху” на 1949 рік рекомендував для новоприбулих (стилістику збережено – Р. С.):

⁴⁹ Складено за даними: Kolasky, *The Shattered Illusion*, 102.

* Підрахунок здійснено у межах фінансальних років (кожний попередній рік закінчується 31 березня).

⁵⁰ John-Paul Himka, “A Central European Diaspora under the Shadow of World War II: The Galician Ukrainians in North America”, *Austrian History Yearbook* 37. (University of Minnesota. Center for Austrian Studies, 2006), 21.

⁵¹ Maria Melenchuk, *Ukrainian Ostarbeiters in Canada: Individual and Collective Remembering*. A Thesis Submitted to the College of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of History University of Saskatchewan. (Saskatoon, 2012), 29, доступно 20 вересня 2016, <http://ecommons.usask.ca/bitstream/handle/10388/ETD-2012-08-817/MELENCHUK-THESIS.pdf?sequence=3>

⁵² Ninette Kelley and Michael J. Trebilcock, *The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy*. (Toronto: University of Toronto Press, 2010), 344.

⁵³ Див., наприклад: Павленко, “Біженці” та “переміщені особи”, 115.

⁵⁴ “Speech of Anthony Hlynka (Member for Vegreville). Subject: A Review of the Displaced Persons Problem. Delivered in the House of Commons on Monday, May 31, 1948”, *Anthony Hlynka. Member of the Canadian House of Commons*, 164–167.

⁵⁵ Іван Німчук, “З Бремену до Квебеку. Із щоденника, писаного на кораблі “Самарія”.

“... Застановитися над порадами, які подає Відділ Канадійського Громадянства. 1. ...Побачите, що в Канаді інакше поділена земля під господарства, інакше приладдя до праці, інакші машини, як це ви звикли бачити, або вживати в інших країнах. Ви будете почуватись більш “як дома”, і праця йтиме вам краще, коли чимскоріше старатиметесь приноровитися до цих змін, замість того, щоб старатися робити “по старому”. 2. Знання мови є конечно потрібне. Старайтеся учащати на безплатні курси мови, які влаштовують приватні товариства, або урядові місцеві шкільні ради вечорами – в пізню осінь і в зимі. 3. Приглядайтеся добре до поведення і звичаїв старших канадійців, щоб скорше і краще познайомитися із канадійським способом життя та, щоб, як це часом буває, не звертати на себе уваги способом поведення, іншим від прийнятого в нашій країні. В Канаді нема державної церкви й кожний громадянин має найбільшу релігійну свободу. Кожний може належати до такої церкви, якої бажає. Канада це країна яка тисячам українських поселенців в минулому принесла щастя і задоволення з життя. Таке саме щастя принесе і новим поселенцям”⁵⁶.

Політичні дискусії навколо переселення до Канади переміщених осіб з Європи почасти вляглися після ухвалення 1952 р. нового Закону про імміграцію (*Immigration Act*). Він передбачав безпрецедентні повноваження для міністра імміграції, запроваджував 24 категорії “небажаних” іммігрантів, не передбачав права апеляції для тих, кому було відмовлено у в’їзді першого разу. Закон також дозволив уряду в односторонньому порядку забороняти прийняття певних груп чи окремих осіб, відштовхуючись від етнічної приналежності, соціального стану чи географічного району походження⁵⁷.

* * *

Отже, імміграція переміщених осіб українського походження з таборів у Німеччині до Канади була зумовлена низкою обставин, а саме міжнародною кон’юнктурою (“холодна війна”), лібералізацією імміграційного законодавства та активною допомогою скитальцям з боку місцевої діаспори. Імміграція українських переміщених осіб до Канади у 1945–1952 роках була однією з найбільших хвиль української еміграції у ХХ ст., що мала достатньо організований характер завдяки міжнародним інституціям, канадським урядовим програмам та активності українських громадських організацій. Для більшості українців ця еміграція була не добровільним вибором, а вимушеною втечею від потенційних радянських репресій. Відтак, переселення українських біженців із європейських таборів за океан сформувало третю – післявоєнну хвилю імміграції українців до Канади. Нова хвиля переселенців відрізнялася високим рівнем освіченості, політичної свідомості та організованості, що суттєво підсилило українську громаду Канади й надало їй нового імпульсу у сфері науки, культури, видавничої діяльності та політичного представництва.

REFERENCES

- Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question 1938–1951. A Documentary Collection*, compiled by Lubomyr Luciuk and Bogdan Kordan. Kingston; Vestal: Limestone Press, 1987.
- Anthony Hlynka. *Member of the Canadian House of Commons 1940–1949*. Toronto: Kiev Printers Ltd., 1982.
- Boshyk, Yury and Balan, Boris. *Political Refugees and “Displaced Persons”, 1945–1954: A Selected Bibliography and Guide to Research with Special Reference to the Ukrainians*. Edmonton: The University of Alberta, 1982.
- Dismukes, Donna E. *The Forced Repatriation of Soviet Citizens: A Study in Military Obedience*. [Thesis] Submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in National Security Affairs from the Naval Postgraduate School. December 1996.
- Erplomb, Enn. *Istoriia HULAHu*, per. z anhl. 2-vyd. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2010. [in Ukrainian].
- Haïke, Volf-Ditrikh. *Ukrainska dyviziia “Halychyna”. Istoriia formuvannia i boiovykh dii u 1943–45 rokakh*. Toronto; Paryzh; Miunkhen: Nakladom Bratstva kol. Voiakiv 1-oi Ukrainskoi Dyvizii UNA, 1970. [in Ukrainian].
- Heroes of Their Day: The Reminiscences of Bohdan Panchuk*, edited with an introduction by Lubomyr Y. Luciuk. Toronto: Ontario Heritage Foundation, 1983.
- Himka, John-Paul. “A Central European Diaspora under the Shadow of World War II: The Galician Ukrainians in North America”. *Austrian History Yearbook* 37. 17–31.
- Kelley, Ninette and Trebilcock Michael J., *The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy*. Toronto: University of Toronto Press, 2010.

⁵⁶ “Загальні відомості про Канаду”, *Календар-альманах “Нашого шляху” на 1949 р.* (Винніпег, 1948), 142.

⁵⁷ “Immigration Act, 1952”, доступно 5 вересня 2016 року, http://www.canadianhistory.ca/iv/1945-1967/textwindow/immigration_act_1952.html

- Kolasky, John. *The Shattered Illusion: The History of Ukrainian Pro-Communist Organizations in Canada*. Toronto: PMA Books, 1979.
- Luciuk, Lubomyr Y. "Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada". *International Migration Review* 2. (1986): 467–482.
- Luciuk, Lubomyr. *Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory*. Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press, 2000.
- Makar, Witalij. "Korespondencja rządu kanadyjskiego wobec uchodźców ukraińskich z Polski po II Wojnie Światowej". *Kultura bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje* 16. (2014). 268–283.
- Maruniak, Volodymyr. *Ukraińska emigracja w Niemczech i Austrii po II wojnie światowej. T. 1. Roky 1945–1951*. Miunkhen: Akademichne vydavnytstvo d-ra Petra Beleia, 1985. [in Ukrainian].
- Melenchuk, Maria. *Ukrainian Ostarbeiters in Canada: Individual and Collective Remembering*. A Thesis Submitted to the College of Graduate Studies and Research in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in the Department of History University of Saskatchewan. (Saskatoon, 2012). Доступно 20 вересня 2016, <http://ecommons.usask.ca/bitstream/handle/10388/ETD-2012-08-817/MELENCHUK-THESIS.pdf?sequence=3>
- Mittenvald 1946–1951. Znahody 50 lityia Taboriv Ukrainykh Bizhentsiv v Mittenvaldi, Nimechchyna, za redaktsiieiu Petra Rohatynskoho, Omeliana Buchatskoho ta in. Vorren (Michigan), 2001*. [in Ukrainian].
- Pavlenko, Mykola. "Bizhentsi" ta "peremishcheni osoby" v politytsi imperialistychnykh derzhav (1945–1949 rr.). Kyiv: Naukova dumka, 1979. [in Ukrainian].
- Regensburg. Statti – spohady – dokumenty*. Redaktsiina kolehiia: Omelian Kushnir (holova). Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto: NTSh, 1985. [in Ukrainian].
- Smith, Alexander Hanchett. *Exchange of correspondence on changes in Internal Security Act Affecting Displaced Persons: Speech of hon. H. Alexander Smith of New Jersey in the Senate of the United States, March 14, 1951*. Washington: United States Government Printing Office, 1951.
- The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, ed. by Wsevolod W. Isajiw, Yuri Boshyk and Roman Senkus. Edmonton: CIUS Press, 1992.

IMMIGRATION OF UKRAINIAN DISPLACED PERSONS FROM POST-WAR GERMANY TO CANADA (1945–1952)

Ruslan SIROMSKYI

Ivan Franko National University of Lviv,

Chair of Modern World History

1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

e-mail: ruslan.siromskyi@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

The article is devoted to the study of one of the largest waves of Ukrainian emigration of the 20th century – the resettlement of Ukrainian displaced persons (DPs) from post-war Germany to Canada in 1945–1952. The focus is on the issues of forming the status of displaced persons in German camps, as well as the policy of international organizations on solving the "refugee problem". For a better understanding of the problem, the historical and legal essence of the terms "displaced persons", "refugees", "wanderers" is revealed. The evolution of Canadian policy in the conditions of the "Cold War" regarding the issue of repatriation of citizens of the Soviet Union from camps for displaced persons is emphasized. The mechanisms of activity of Canadian immigration missions, in particular the Committee of Ukrainians of Canada (CUC), in DPs camps, the participation of Ukrainian public organizations in the resettlement process, as well as the role of the church and educational institutions in preserving the national identity of the displaced persons are analyzed. The circumstances and reasons for the liberalization of Canadian immigration legislation, which led to the arrival of tens of thousands of refugees from overseas, are identified. Special attention is paid to the criteria for selecting immigrants by the Canadian authorities, labor programs (in particular for the agricultural sector and the mining industry), as well as the difficulties that arose during the adaptation of Ukrainians in the new environment. Statistical data on the number of Ukrainian immigrants to Canada in different years are provided. It is noted that the resettlement of displaced persons of Ukrainian origin took place against the backdrop of a noisy anti-immigration campaign by local communist organizations. The role of the Ukrainian diaspora, in particular the Ukrainian Community of Canada, in protecting the rights of Ukrainian refugees and assisting in adaptation in the new place of settlement is separately traced. The conclusions emphasize that the immigration of Ukrainian displaced persons from post-war Germany became a qualitatively new stage in the development of the Ukrainian diaspora in Canada: it not only increased the size of the community, but also brought a high level of education, political activity and cultural potential, which subsequently contributed to the formation of an influential Ukrainian lobby in Canadian society.

Key words: displaced persons, refugees, Ukrainians, Germany, Canada, immigration, repatriation, Ukrainian Canadian Committee.